

Kungshall

Små stugor och höga hus

Då den södra delen av Kungshall, Emmatorp, införlivades i staden och planlades i början av 1940-talet var området i princip redan fullt bebyggt med gator, kvarter och bostäder. De östra kvarteren med sina små hus och "överblivna" markytor ger ännu intryck av att vara oplanerade. I norra Kungshall är bebyggelsen däremot storskaligt planerad, som ordnad till en landskapsskulptur.

Översiktlig beskrivning av stadsdelsområdet

Stadsdelsområdet Kungshall ligger norr om Nybro centrum. Stadsdelsgränserna går i Norra Esplanaden, Flyebovägen, Norra vägen och Bolanders bäck. Stadsdelen består grovt sett av två delområden. I söderslutningen ned mot centrum ligger den äldre delen Emmatorp med villor och mindre hyresfastigheter från 1900-talets första hälft. Här finns också enstaka industri- och verksamhetslokaler, ett äldreboende och lokaler för företagshälsan. På krönet ovan stadsdelen reser sig vattentornet som en gränsmarkering mot den yngre stadsdelen Kungshall som i huvudsak består av flerfamiljshus från 1960- och 1970-talen. I detta område finns ett par förskolor, ett större äldreboende, samt en centrumlokal med butiker och vissa servicefunktioner.

Stadsdelens historia och utbyggnad

Den övervägande delen av marken där Kungshall med Emmatorp ligger tillhörde tidigare Flyebo gård. Hemmanet var under 1800-talet delat på tre brukningsenheter: en halvgård och två kvartsgårdar. Det fanns två egentliga vägar som ledde från Flyebo, en mot väster och en mot söder. Norrut och österut ledde endast stigar. Vägen västerut gick till byns

mjöl- och sågkvarn för att därefter sammanstöta med Orreforsvägen. Utmed denna väg, som grovt sett kan sägas sammanfalla med Norra vägen, låg ett båtsmanstorp och ytterligare ett par stugor. Den andra vägen gick söderut till Nybro och utgör sedan den rätats och byggts ut dagens Flyeboväg. Utmed denna väg låg ett torp. Det område där stadsdelen Kungshall ligger utgjordes av skogsmark och beteshagen "Ottehagen" i den sydöstra delen. Här hade vid mitten av 1800-talet ett torp, Skogatorpet, anlagts på gränsen till Göljemåla¹. I övrigt var gårdens marker obebyggda, fränsett själva byn. Gränsen till Göljemåla gård gick i höjd med Skogstorpsgatan, som alltså fått sitt namn från det lilla torp som utgjorde områdets första bebyggelse. Den allra sydligaste spetsen av stadsdelen, de kvarter som ligger i anslutning till Norra Esplanaden och Fabriksgatan, låg således på Göljemåla gårds marker.

Det var här, i de norra lantliga utkanterna av köpingen, som Nybros första industrier anlades i slutet av 1800-talet. På 1860-talet byggdes en tändsticksfabrik just utanför köpingens område invid Mosebacke, en av de höga grusbackar som vid denna tid höjde sig över den lilla nybildade köpingen. Tändsticksfabriken skulle komma att bli köpingens dominerande industriella företag under slutet av 1800-talet². Historien finns bevarad i kvartersnamnet Fabriken. Även sedan

1912 års stadsplan (beskuren). Notera vattentornet som planerades på Dunderberg.

tändstickstillverkningen upphört år 1914 utnyttjades lokalerna för olika industriella verksamheter, bl.a. som glassliperi och snickerifabrik. Öster om fabriken, i anslutning till Flyebovägen, anlades köpingens oxtorg på 1870-talet och invid denna plats, återigen just utanför den nya köpingsgränsen, tillkom 1883 ett ångmaskinsdrivet kombinat med mejeri, kvarn och såg.

Frammot sekelskiftet 1900 grundades alltfler fabriker och Nybro började sin förvandling från köping till industristad. Flera av de nya anläggningarna förlades i anslutning till de norra delarna av köpingen. År 1897 anlades Nybro Träförädlingsfabrik med såg, hyvleri och kvarn vid Flyebovägen, där Kvarngatan går samman med Fabriksgatan idag³. Grundare var trävaruhandlare Axel Peterson som, jämte sin hustru Emma Gustafva, även var ägare av den första fastighet som avsöndrades från Flyebo ägor. Den 45 tunnland stora fastigheten, belägen mot köpingsgräsen, avsöndrades år 1881 och fick namnet "Emmatorp", troligen efter Emma Gustafva Petersson. Träförädlingsfabriken utökades år 1912 med en snickerifabrik. På tomten intill startades år 1904 Nybro glassliperi och spegelfabrik. Bara ett par hundra meter rakt söderut från dessa, i köpingen, stod den Kährska rörelsen i begrepp att ta steget från spinrockssvarveri till modern snickerifabrik⁴.

Det bör ha varit vid denna tid som den första bostadsbebyggelsen på Emmatorp växte fram. Det är dåligt beställt med äldre kartor över fastigheten

Emmatorp, men från lantmäteriets avsöndringshandlingar kan man utläsa att ägarna år 1909 sålde av tre mindre tomter i området närmast köpingen³. Köpare var två arbetare och en skomakare, samt deras respektive. Av den stadsplan som upprättades år 1912 av stadsarkitekten i Kalmar Josef Fredrik Olson och som täcker Göljemäladelen, alltså ungefär de tre sydligaste kvarteren av stadsdelen, kan man se att en småskalig bebyggelse vid denna tid fanns längs med Fabriksgatan. Vi kan anta att det rör sig om förhållandevis enkla bostäder, en malmbebyggelse som byggts upp utanför den tidigare köpingsgränsen. Säkert fanns det många hus som stod på ofri grund. Hit, utanför köpingsgränsen, nådde inte reglementen som byggnads-, brand- eller hälsovårdsstadgor. Här slog sig de mindre bemedlade ned som sökt sig till köpingens expanderande arbetsmarknad. Sammanlagt rörde det sig om ett tjugotal mycket små tomter som låg utmed vägen på Göljemålas ägor, framförallt söder om denna, och vilka i 1912 års plan inordnades i ett kvartersmönster.

Vid mitten av 1920-talet tog fastighetsutvecklingen i området fart. Vid denna tid avstyckades ca 35 tomter på södra Emmatorp och år 1929 avsöndrades ett markområde som i princip motsvarade hela den resterande delen av det område som idag utgör den kvartersindelade villastaden Emmatorp⁶. Under 1930-talet avstyckades, såldes och bebyggdes merparten av tomterna. Stamfastigheten Emmatorp gick dock betydligt längre norrut och omfattade även området där Dahlborgsgatan går idag⁷.

Algatan, utsnitt ur äldre vykort.

1941 års ekonomiska karta med dagens gatunät inlagt i orange färg.

1945 års stadsplan (beskuren).

Punkthusen på Dahlborgsgatan på ett fotografi taget år 1979. Det främre punkthuset byggdes år 1958, det bakre år 1960.

Med den omfattande bebyggelse som fanns på Emmatorp, måste det ha framstått som angeläget för Nybro stad att få inkorporera området, så att det kom att omfattas av de för staden gällande reglerna. Det kom dock att dröja till 1941, innan staden fick Kungl. Maj:ts tillstånd att införliva Emmatorp och Flyebo⁸. Då hade staden redan låtit uppföra ett vattentorn på backkrönet ovanför stadsdelen och centralt i bebyggelsen låg en transformatorstation för stadens elverk. När Emmatorp för första gången planlades år 1945 kvarstod endast enstaka obebyggda tomter i området i slutningen upp till vattentornet. I de redan bebyggda delarna anpassades planen till stor del efter befintliga förhållanden. I viss mån försökte man räta upp kvarteren i de mest småskaliga och oregelbundna delarna ned mot Fabriksgatan/Flyebovägen. Mot Fabriksgatan fanns ett område som dels var bebyggt med ett glasbruk⁹, dels med små bostäder. Området avsattes nu i sin helhet för hantverk och industri. Området kom dock även i fortsättningen att hysa en blandning av industrier och bostäder¹⁰.

Man planerade nu för nya bostadsområden norröver. Den första utbyggnadsetappen skulle bestå i en grupp om sammanlagt 11 punkthus på återstoden av fastigheten Emmatorp. Denna typ av höghus hade just börjat byggas i Stockholm och var vid tiden

arkitekternas favorit bland hyreshusen. Punkthusens koncentrerade planform gav flera fördelar. Dels gav de ljusinsläpp från flera håll till lägenheterna, dels kunde husen placeras in i småkuperad terräng med sparad naturmark runt omkring. Hushöjden borgade för en rimlig byggekonomi. De höga husen placerades gärna uppe på höjder, så att de boende fick njuta av ljusinflöde och utsikt, samtidigt som husen blev till spännande markörer av landskapets naturliga topografi. Vid mitten av 1950-talet fick Nybro sina första riktiga höghus, då en grupp om fyra punkthus, signerade Stig Albrektsson, uppfördes i Emmatorp av Nybro Bostads AB¹¹. Några ytor för garage eller parkeringsytor fanns inte inlagda i stadsplanen, men tillskapades dock senare mellan ett par av husen. Åren kring 1960 uppfördes ytterligare fyra punkthus, denna gång ritade av Poul Stampe.

Ursprungligen hade man planerat för elva punkthus, men det blev aldrig fler än åtta. 1945 års plan hade dessutom omfattat ett åttiotal villatomter uppe på höjdplatån ovanför punkthusen. Kring mitten av 1960-talet upprättades dock ett par stadsplaner som lade om kursen för områdets utveckling. Det var dels en plan för området norr om punkthusen, men framförallt en plan som delvis sammanföll med punkthusområdet och det planerade villaområdet.

Norra vägen, som på 1940-talet tänktes dras så långt söderut att den sammanföll med Dahlborgsgatan, flyttades närmare en halv kilometer norrut, till det läge den har idag. Marken mellan Emmatorp och Norra vägen delades in i några mycket stora kvarter som avsågs att bebyggas med olika grupper av flerfamiljshus.

I kvarteren väster om Algatan byggdes de sista åren av 1960-talet fyra grupper med 2-5 inbördes lika eller snarlika hus som antingen placerades i vinkel mot varandra eller som fyra längor kring en gård. Kvarteret Spiran till vattentornet och området öster om Algatan bebyggdes mellan år 1969 och 1977. I dessa kvarter blev husgrupperna större och stadsrummet öppnare genom att samtliga lamellhus orienterades i rakt nord-sydlig riktning. Totalt byggdes i dessa kvarter 20 stycken trevåningslameller och fem stycken höghus i sju våningar.

Under åren 1998–2000 revs ett av de punkthus som uppförts i Emmatorp i början av 1960-talet, Platävägen 3. Nybro Bostads AB menade att det inte fanns någon marknad för de lägenheter som fanns i huset. De flesta av lägenheterna var små och man hade svårt att få dem uthyrda. Förmodligen märkte man även av att huset hade fått ett dåligt rykte på grund av att många av hyresgästerna var socialt missanpassade. NBAB ansåg sig ha tillräckligt med små lägenheter i sitt övriga fastighetsbestånd och menade att en ombyggnad av Platävägen 3 för att skapa större lägenheter inte var ekonomiskt försvarbar.

Stadsdelens karaktär

Kungshall kan egentligen betraktas som tre områden med helt skilda karaktärer. Södra Emmatorp med sin villabebyggelse från 1900-talets första hälft, Norra Emmatorp med punkthus från åren omkring år 1960 och det egentliga Kungshallsområdet uppe på platan. Skillnaderna mellan de olika delområdena beror av flera olika faktorer – topografi, markanvändning, trafikplanering och inte minst av att husen i de olika områdena skiljer sig mycket från varandra. Medan den sydöstra delen av området har en varierad, på gränsen till oordnad, och delvis mycket småskalig karaktär, kännetecknas den nordöstra delen av en storskalighet och långt driven ordning som ger ett nästintill monumentalt intryck.

Södra Emmatorp

I södra Emmatorp bildar gatorna ett finmaskigt, lätt oregelbundet rutnät. Flera av kvarteren och många av tomterna är små. I de sydöstra kvarteren finns ett antal mycket små bostadshus och inne i kvarteren finns både industritomter och överbliven, obebyggd mark som gör att området ännu ger intryck av att ha utvecklats tämligen fritt, utan någon starkare styrning från myndigheter eller andra makthavare. Den äldre, mycket småskaliga bebyggelsen i denna del av stadsdelen visar en del av Nybros historia som helt raderats ut på den motstående sidan av Fabriksgatan sedan Kährs industriområde på 1960- och 70-talen expanderade västerut. Variationen i bebyggelsen med industrilokaler, "småfolksbebyggelse" och det

Södra Emmatorp. Berggatan med småskaliga bostadshus från c:a år 1900.

Algatan på södra Emmatorp.

mer småskaliga kvartersmönstret, gör att Emmatorp skiljer sig från t.ex. stadsdelen Paradiset som i stora delar är jämgammal.

I Emmatorp gör sig de naturgivna förhållandena påmindra överallt. Dels genom den påtagliga topografin, dels genom de terrasserings och de stora moränblock som återfinns i många av trädgårdarna. Den södra delen av Algatan, med sin markanta stigning mot vattentornet, utgör ett av de mer verkningsfulla gatuavsnitten i Nybro. Bebyggelsen i södra Emmatorp domineras av 1-2-familjshus byggda på 1930-talet. I området närmast Norra Esplanaden finns några mindre flerfamiljshus. Trädgårdarna är rumsligt varierade med uthus, stenblock och äldre träd. Många av husen har mycket kvar av sitt ursprungliga utseende, t.ex. genom originalfönster och ytterdörrar. Den vanligaste förändringen, vilket gäller generellt för den äldre bostadsbebyggelsen i Nybro, är att fasaderna har förändrats genom tilläggsisolering.

Norra Emmatorp

Punkthusområdet på norra Emmatorp utgör ett miljömässigt "gångjärn" mellan södra Emmatorp och det egentliga Kungshallsområdet – en zon där karaktärsdrag från de båda andra, betydligt större, områdena överlappar varandra. Marken är samma

steniga bergssluttning som i södra Emmatorp. Kring punkthusen har den inte omvandlats till gatu- och trädgårdsmark i samma utsträckning och därför framgår här dess karaktär ännu tydligare. Mellan mossbelupna hållar och stenbumlingar växer tallar och björkar. Här och var står ljusålskande enbuskar och skvallrar om att området tidigare varit en öppen, betad skogshage. Husen är däremot till skala och uttryck besläktade med dem i Kungshallsområdet norröver. Punkthusen är tidstypiskt inlagda i den ganska dramatiska topografin. Den sparade naturmarken bryter ned uterummet och skapar intima samband. Naturens fria spelrum mellan huskropparna störs något av sekundärt tillskapade parkeringsytor och uthus.

Punkthusformen och det gula teglet binder samman husgruppen, trots att de idag sju husen skiljer sig formmässigt från varandra. De fyra västligaste husen, som är av två olika modeller, är något äldre och har ett mer traditionellt uttryck med sadeltak och murade väggar som går över hörn. Husen har genomgått mindre exteriöra förändringar utan att deras karaktär har gått förlorad. De östliga husen är något yngre och har ett mer skulpturalt formspråk med en längre driven abstraktion. Ytterväggarna av tegel ser här ut som höga skivor som har körts

Punkthus och sparad naturmark på norra Emmatorp.

Ett av de östliga punkthusen, vars balkonger glasats in, jmf. bild från år 1979.

ned i marken. Ostfasaden, som är den största av byggnadernas "fasadskivor", är perforerad av ett nästan komiskt stort antal franska balkongdörrar – en upprepningens estetik. De platta taken ansluter också till "skivmotivet" och tidigare gick samma tema även igen i de synliga balkongbjälklagen. Tråkigt nog har inglasningen av byggnadernas balkonger medfört att de formmässigt bärande elementen, skivorna, otydliggjorts och att en väsentlig del av byggnadernas ursprungliga uttryck gått förlorat.

Kungshall

Det egentliga Kungshall, d.v.s. den norra delen av stadsdelområdet, är Nybros största sammanhängande område med flerfamiljsbostäder. Det byggdes under en tioårsperiod, från 1963 till 1977, i en tid då bostadsbyggandet i landet kulminerade och liknande områden tillkom i de flesta städer. Kungshalls tillkomstperiod sammanfaller i princip med den storskaliga bostadspolitiska satsning som går under benämningen "miljonprogrammet". Den svenska staten satte då som mål att en miljon nya bostäder skulle uppföras mellan 1965 och 1975. Syftet var att tillskapa moderna bostäder med hög standard till alla medborgare. För att uppnå de uppsatta målen rationaliserades planerings- och byggprocesserna, bl.a. genom att samma hustyp multiplicerades till storskaliga och enhetliga bostadsområden. Bostadsstandarden hölls på en hög nivå genom att det krävdes att bostäderna uppfyllde vissa normer för att de skulle kunna uppföras med hjälp av förmånliga statliga lån.

Kungshallsområdet är ett miljonprogramsområde i måttlig skala som domineras av lamellhus i tre våningar. De flesta hus ägs av det kommunala bostadsbolaget Nybro Bostads AB. I den västra delen av området har husen fasader i gult tegel och är grupperade kring gårdar. I den östra delen är husen mexitegelvita och ligger genomgående orienterade i nord-sydlig riktning¹². Det östligaste kvarteret, Drabanten, med tio 3-våningslameller och fem 7-våningshus är sannolikt Nybros största bostadskvarter. Höghusen är ett slags mellanting av punkthus och loftgångshus. Dessa hus och hälften av lamellhusen i kvarteret flankerar en stor, öppen gräsyta, eller gård. Här, liksom i området i stort, har marken schaktats, för att underlätta vid byggandet. I Kungshall finns många tidstypiska drag, som upprepningen och den strikta grupperingen av husen, samt de stora kvarteren som genomgående är "utifrånmatade", d.v.s. bilarna angör parkeringar i ytterkanterna av de i övrigt bilfria kvarteren. Även den centralt belägna centrumbyggnaden kan ses som typisk. Området vittnar om en samtid då den fysiska planeringen hade ett starkt inflytande i samhället, då byggprocessen präglades av en långt driven rationalitet och då ordningen och upprepningen i sig blev ett estetiskt ideal. De vita husen i Kungshall, med sina fönsterband och (ursprungligen) platta tak, blir till geometriskt mönstrade byggklossar, formelement som tillsammans bildar en skulptur i landskapet.

Taken på lamellhusen i kvarteret Drabanten ombyggdes under 1990-talet till sadeltak, möjligen därför att man haft problem med vattenläckage i

Kvarteret Kronan.

Kvarteret Drabanten.

de platta taken. Under senare år har även husens fasader omgestaltats i viss mån då de fått nya entréer och i delar nya fasadmaterier. Frågan är om dessa ombyggnader förtagit ett centralt estetiskt värde i ett område som tidigare var som en skinande vit, abstrakt marmorskulptur? De senaste åren har man

även genomfört omfattande gårdsombyggnader då ny uthusbebyggelse, lekplatser, markbeläggning och planteringar har tillkommit. Gårdsombyggnaderna har förtätat områdets uterum och gett det en mer differentierad skala.

Exempel på bostadshus i Kungshall

I södra Emmatorp finns framförallt 1–2-familjshus från 1930-talet i jugendstil...

Brunnen 12 (1920-t)

Lugnet 19 (1929)

Cedern 7 (1934)

Lugnet 16 (1930)

...funkis...

Buxbomen 20 (1932?)

Jasminen 4 (1937)

... och 1940-talsstil.

Hagtornet 4 (1938)

Norra Emmatorps punkthus och västra Kungshalls lamellhus har gula tegelfasader.

Höjden 2 (1958)

Kronan 1 (1967)

Östra Kungshall domineras av lamellhus i tre våningar, men där finns också fem stycken höghus i 7 våningar.

Kullen 1 (1970)

Drabanten 1 (1977)

Många av lamellhusen har omgestaltats exteriört under 1990- och 2000-talen.

Drabanten 3 (1971)

